

Édes anyanyelvünk

A napokban egy furcsa lapot hozott a posta. Cirillbetűs, ismeretlen kezdetleges írás s a szöveg érthetetlen. Hirtelenében úgy álltam az írás előtt, mint 19—20-ban a cirillé vedlett címtáblák előtt, betűzve s találgatva az értelmet. Nehezen jöttem rá s furcsa érzéssel, hogy magyarul írták a lapot, de cirill betűkkel: „Kedves bátyám szeretete! hugod.“ Egy távoli kis rokonom dicsekedett el első írásával. Hogy feleljek neki? Hogy magyarázzam meg, hogy ez a dicsekedő s dicséretet váró kis írás nekem milyen zavaró és fájó. Most itt felelek neki s magamnak, számára biztosan érthetetlenül, magamnak talán vigasztalanul. Neki még sok mindent meg kell tanulnia, a magyar betűn és a szón kívül, amíg felfogja azt a kérdést, amit nekem feltett, nekünk de sokat kell még törnünk a fejünket, míg erre választ, megoldást adhatunk.

A magyar betűről kellene írnom. Azaz kis húgom esetéből kiindulva a magyar betűtelenségről, írástudatlanságról. Analfabétákról, fél-, háromnegyed- és teljes analfabétákról. A jugoszláviai magyar közművelődésről, közoktatásunk bűneiről, pusztuló örökségünkről: a magyar nyelvről. És megmaradásának alapfeltételéről: az írástudásról.

A vojvodinai iskola-politika nehéz mesterség volt mindig s foga kérdés ma is. Vojvodina ezerszinű varrottasán, természet, gyarmati-politika, szétszóródás-adta nemzetiségi területén előrelátó kultúr-rendszert kiépíteni, közoktatási egységet és rendszert adni úgyszólván képtelenség. Apám valamikor egy-két évig szerb gimnáziumba kényszerült, mert az volt a legkönnyebben megközelíthető. Az elemiben — még a háború első éveiben — sváb gyerekekkel ültem egy padban, akiknek magyar nyelven való erőlködését kínos volt hallgatni. De a jómódú szülők nógatták őket, mert úri s magyar embert akartak belőlük faragni. Azóta persze biztosan és öntudatosan beszélik népük nyelvét. De attól félek, kis húgom mindig habozva néz majd fel, hogy tyét vagy csét kell-e írni, hogy az ékezetekről vagy kettős mássalhangzókról ne is beszéljünk.

Elöttem fekszik az 1921-es állami statisztikának a közoktatásra vonatkozó része. Bánságok szerint osztályozza az írástudatlanokat s így a dunai bánság 34.1% írástudatlanjában nemcsak Bácska, Bánát, Baranya szégyenét látom. Hiszen vannak a dunai bánságban ma is járások, ahol 50, sőt 60%-on felül van az írástudatlanok száma. De ez a felosztás maga is egy nagy hibára mutat, a bánság lehet közigazgatási egység, de közoktatás tekintetében bizony különálló, semmilyen más keretbe nem foglalható terület a Vojvodina. Ide egészen sajátos iskolai és közoktatási politika kellene. Hiszen a Vojvodinának nemcsak történetében és hagyományaiiban, de kultúrájában is megnyilatkozó sajátosságai eléggé bizonyítják önálló kultúrterület voltát. Ez itt most sem politikai, sem kultúrális partikularizmus, egyszerűen az adottságokkal való számolás.

Ami a közoktatás ügyét megakasztja, az a nemzetiségi kérdés. Három, sőt négy nyelven tanítani és mégis valami közös kultúrát adni, ehhez a mi kezdetleges közoktatásunk gyenge. Elszász-nak ősrégi kétnyelvű kultúrája van és mégis óriási nehézségekkel és úgyszólván kiküszöbölhetetlen hibákkal küszködik a közoktatás. Nem egy külföldi diák, akinek megvan saját kiművelt anyanyelve, jobban megtanul németül is, franciául is, mint az odavaló főiskolás. És ha ez a kétnyelvűség — majdnem azt írtam, s azt hiszem találóan, kétlakiság — a főiskolán ennyire szerencsétlen, akkor elképzelhetjük, milyen lehet, ha ugyanez nem a főiskolán probléma, mint ott, hanem az elemi és középiskolai oktatásban. Mert ott az elemi és középiskolai oktatás kiküszöbölte ezt a kérdést nyelv tekintetében tökéletes tanszabadságával, elegendő iskolával, elég tanerővel és megfelelő tankönyvekkel. Nálunk bizony nagyon összetett és nehéz ez a kérdés. És nem is annyira pénz, iskolahelyiség és tanerő kérdése, hanem a legtöbb esetben helyi és időleges jóakaraté. A közoktatástól pedig, mint bürokratikus intézménytől, amíg intézményesen nem számol kultúrterületének adottságaival, jóakaratot várni nem lehet.

Kis hűgom esete így éppen nem szórványos és dicsekvő írástudása mellett is bizony analfabétának kell neveznünk, ha az írást kifejezésnek s nem egyszerűen egy megtanult kézügyességnek tartjuk. Ő nem írni, hanem rajzolni tud, cifra, idegenszerű ábrákat, de a betűnek, a szónak, amit leír, nincs lelke. Sose lesz neki otthonos, jóleső érzés a betűre nézni, mindig zavars tananyag marad számára. És így nemcsak képzetlenség és műveletlenség, de belső összeütködés és lelki megosztottság is lesz az eredmény.

De menjünk tovább. Kis hűgom talán tovább tanul majd és egy feltételezhető szülői, otthoni oktatás után kiegyenlítődik nála az anyanyelv és írás kérdése. De aki nem tanul tovább? Pedig ez a gyakoribb eset. A cifra betűket később csak adófelszólításon vagy a katonaságnál láthatja mindinkább elmosódó értelemmel és akkor az írni-olvasni tanult analfabéták közé lehet sorozni.

Vojvodina írástudatlansága nagyon bonyolult betegség. Az analfabétizmusnak legkülönbözőbb fokozatait és osztályait állapíthatjuk meg. Nézzünk most szembe ezen fokozatokkal és osztályozással.

A szomorú osztályozás legelején azok állnak, akik soha semmiféle betűt nem tanultak. A Vojvodina tanyavilágának elhanyagolt magyarsága ez, mely még egészen nagy városok közvetlen közelségében és közoktatási területén is írástudatlan marad. Szubotican pl. a 11 éven felüli lakosság 22.3%-a analfabéta. A szuboticei magyar írástudatlanok számára csak következtethetünk. Feltételezhető, hogy a szuboticei magyarság arányszáma rosszabb, mint a többi nemzetiségé, de még ugyanazon arányban is 5000-en felül van a 11 évnél idősebb magyar analfabéták száma. Ezzel szemben a télen indult meg az első tanfolyam magyar analfabéták számára és 30 jelentkező közül 20 megtanult írni-olvasni. Az 5000 és 20 számok ellentéte mutatja mulasztásainkat és kötelességünket. Az összmagyarságra vonatkozólag csak egy pontos adatot tudunk:

az 1921-es népszámlálás adatai szerint Jugoszlávia magyar lakosságából az 5 éven felüliek 20.9%-a volt analfabéta (a németeknek csak 10.7%-a). Az 1931-es népszámlálás a 11 éven felülieket számítja csak és nemzetiségi szempontból nem dolgozza fel az analfabéták statisztikáját. Így még megközelítőleg sem tudunk összehasonlítást tenni és 10 év közoktatásának eredményét felmutatni.

A magyarság mai helyzetét csak kerülő úton és megközelítőleg állapíthatjuk meg. Abban a két járásban és két városban, ahol a lakosság része magyar (topolai és szentai járás, Szent és Szt. Kanizsa város), a 11 éven felüli lakosság 15.5%-a analfabéta. E két járás és két város adataiból is igen sokat láthatunk. A négy terület közül legkevesebb analfabétája Szt. Kanizsának (13.6%), ami a magyar lakosság tömörségének tudható be. A legtöbb a topolai járásban van (16.5%), ahol a magyarság arányszáma a négy terület közül a legkisebb és tanyavilága a legkiterjedtebb. Az írástudatlanság a tömörség és helyi iskolák hiányának tulajdonítható legnagyobb részben. Nyers számokban kifejezve a két járásban és két városban 14 ezer 11 éven felüli magyar analfabéta van.

Mindjárt meg kell azonban jegyeznünk, hogy a magyarság művelődés szempontjából ezeken a helyeken van a legkedvezőbb helyzetben, hiszen egyéb nemzetiségek művelődési statisztikájából is látható, hogy a tömörséggel egyenes arányban áll a művelődés foka. Ha tehát a legmagyarabb helyeken minden hatodik 11 éven felüli magyar ember írástudatlan, akkor az egész Vojvodina területén minden ötödik, sőt negyedik magyar ember analfabéta. És ez minden bizonnyal azt jelenti, hogy 1921 óta a magyar analfabéták száma csak nöhetett.

Én valamennyire ismerem Vojvodina magyarságát s mégis alig tudnék 40—50 analfabétát felsorolni, akiket ismerek. És azt hiszem, hogy a magyar értelmiségi és polgári osztály legnagyobb része tiz újján meg tudja számolni azokat a magyar írástudatlanokat, akiket személyesen ismer. Milyen kevésbé ismerjük azt a réteget a kisebbségi magyarságnak, amellyel leginkább kellene törődnünk! Nagy és súlyos mulasztásokat, tájékozatlanságot, nemtörődést tár ez fel.

Az írástudatlanok második, nem kevésbé szomorú osztálya azokból rekrutálódik, akik használat és gyakorlat híján elfelejtik az írás-olvasást. Akiknek nincs pénzük könyvre, újságra s nincs alkalmuk és idejük olvasásra, művelődésre. Az előbb felsorolt számban bizony sok ilyen is van, de a statisztikában ma még írni-olvasni tudónak feltüntetettek közül is egy jó rész idesüllyed. Ez persze nem a közoktatás bűne, de jó példája annak, mennyire gazdasági kérdés kisebbségünk közművelődése. Ezekről nincs statisztikánk, mert a népszámlálás csak azokat mutatja meg, akik írástudatlanok maradtak, azokról, akik írástudatlanokká *válnak*, nem tud. Pedig nem elhanyagolható ezeknek száma sem és amellett ez nemcsak hiány, mint az első esetben, ez veszteség, ez rontás, ez értékek elkallódása, a már meglévőnek eltékozlása. Ebbe a veszteség-lajstromba jut az a sok száz és száz magyar gyerek, aki

úgy ahogy megtanult olvasni és betűt vetni, de aki azután soha könyvet nem lát és sohasem lesz módja s alkalmja felhasználni. Ide azután nem elég analfabéta-tanfolyam, sőt az a könyvszolgálat sem lenne elég, aminek hiányát annyíra panaszoljuk, ide sokkal nagyobb és hathatósabb, gyökeresebb segítség kéne.

Fél és háromnegyed analfabétákat is ismer kisebbségi sorunk. Ezek azok a gyermekeink, akik nem anyanyelvükön részesülnek közoktatásban. Akiknek idegen marad a betű s sohasem lesz jóbarát, a legjobb esetben is magánszorgalommal pótolta dögő magyar olvasás és szóalmasan erőlködő hibás írás. Kis húgom, ha történetesen nem tanulhatna tovább, a félanalfabéták ezen csoportjába jutna. És hogy ezeknek száma sem elenyésző, mutatja azoknak a középiskolába jutó magyar gyermekeknek gyakori példája, akik nevükön kívül semmit se tudnak anyanyelvükön leírni. És azok, akik cirill betűkkel írnak magyar levelet. Akik zsenge négy évük alatt, vagy nagyon hiányosan hat év alatt, nem tudnak két nyelvvvel megbirkózni. Hogy az írástudatlanoknak ez az osztályozása nem túlzott, arra szomorú bizonyíték a középiskolába kerülő magyar gyerekek versenyképtelensége és számuk állandó sorvadása. Ezek is kimaradtak a statisztikából, amely ilyen felemás írástudásról nem tud.

De mi, akik tudunk róla, mit mondjunk nekik, hogy tanítsuk őket és szerettessük meg velük a magyar betűt?

Írástudó az, aki folyékonyan, megerőltetés nélkül és kedvvel olvas anyanyelvén és helyesen, szabatosan fejezi ki gondolatait írásban. Erre azonban a mai közoktatási rendszer mellett mind kevesebb a példa. A vajvodinai közoktatás hiányai már az óvodán és előkészítőn kezdődnek. A magyar gyermekek legnagyobb része nem jár óvodába. Ha pedig jár, az odahaza anyanyelvén beszélő gyermek alig pihegő értelmét teljesen érthetetlen szavakkal, versekkel terhelik meg. Kicsiny gyermekagyában összekeverednek a szavak, fogalmak, megmásíthatatlanul zavaros képzeteket ültetnek el lelkükben. Ez persze a ritkább eset, hiszen a szuboticiai óvodáskorú gyermekeknek csak 15%-a jár óvodába és ugyanannyi előkészítőbe. De hogy ilyen óvodákba és előkészítőbe nem járnak gyermekeink, azon még panaszkodni sem lehet! Pedig nem közművelődési, de egyszerűen szociális szempontból képtelenség, hogy egy város, amelynek nincsenek napközi otthonai, ennyire elhanyagolja kis gyermekeit.

Az elemi iskolai oktatás is óriási hiányokat mutat úgy általános, mint kisebbségi szempontból. A szuboticiai közoktatási terület 75 iskolájából a városban 4 magyar iskola van (mlakai, sömjéki, kakas, homoki). E négy iskola 4 magyar osztályának körülből 650 tanulója van. Az V. VI. osztály mindenütt államnyelvű, de különben sem jöhet tekintetbe, mert Szuboticán ezen korosztály tanköteleseinek csak 10%-a jár iskolába. A tanköteles magyar gyermekek száma az I.—IV. osztályokban 3500-ra tehető, de a szuboticiai általános iskoláztatás arányában legalább 2800 magyar gyermeknek kellene az elemi iskola I.—IV. osztályaiba járni. Szubotica összes gyermekeinek csak 80%-a jár az elemi iskola

négy osztályába és a magyar gyermekek egy negyed része sem részesül anyanyelv oktatásban (18.5%). Városunk közoktatási politikája tehát iskolán kívül és iskolában gyártja az írástudatlanok fent elsorolt különböző fajtáit és így lehet városunknak 11 éven felüli lakosságából 22.3% analfabéta. Minden ötödik iskolakoron túl lévő ember írástudatlan.

Közoktatásunk általános és speciális hiányai mind arra mutatnak, hogy egészen sajátos, adottságaival számoló és azokból kiinduló iskolapolitika kellene tehát Vojvodina területén.

Kis húgom és számtalan magyar gyermek amilyen tétova írásában és beszédében, olyan használhatatlan lesz kisebbségével súlyosbított életharcában. A kisebbség kisebbségérzetét csak egy erős nyelvbe és népi kultúrába ültetett nemzetiségi öntudat tudja ellensúlyozni. Mert a kisebbségérzetével, határozatlanságával nemcsak magyarsága, nemzetisége sikkad el az embernek, hanem embersége is. Csak nyelvével, népének nyelvében élő multjával, hagyományaival, történelmével, egész kultúrájával — csak nemzetiségének öntudatával és az egészben feloldódásával járulhat hozzá itt is a magyarság Vojvodina kultúrájához. Mert ha ez a kultúra ma hiányaiban és kezdetlegességeiben körvonalazható is csak, biztosan hiszünk egy kiegyensúlyozott, fejlődő, értékeket termő vojvodinai kultúrában.

Kossa János

Egy élet röviden

Anyám, apám és hét testvérem volt. Mire a nyolcadik világra jött volna, vele együtt meghalt az anyám. Ez 1913-ban történt. Maradtunk két évestől tizenöt évesig. Mikor kiütött a háború, a jegyző azt mondta az apámnak, hogy adja neki a kocsit, lovakat és akkor felmenteti. De ez csak fél évig lett így, azután elvitték. Ki is töltött három és fél évet. Hat-hét kérvény ment, de csak a pénzt vették fel és nem lett semmi. Olyan jószívűek voltak, hogy még a kenyerünket is elrekviráltak. Mikor éhezünk, akkor gondoltuk el, hogy máskor eldugjuk, nehogy megtalálják, mert nem lesz mit enni. Nagyon nehéz volt kapálni. Megvágtam a lábamat és sírva ment a munka. A bátyám, aki ekézett, azt mondta: „Ne bögj, mire hetedszer megvágod, megtanulsz kapálni.“ Két öregebb néném beteges volt és nem bírták a külső munkát. Jött a kaszálás, kértük, hogy engedjék haza apánkat, mert a bátyánk csak tizennégy éves. Hazajött öt napra. Ment a munka két kaszával, hogy el legyen csépelve is, mire lejár az idő. De nem így lett. Nem ment vissza és másnap már keresték. Elbújtattuk. De harmadnapra megtalálták és mint egy gyilkost, megvasalva vitték. Meg volt a gabona, de nem lehetett öröltetni cédula nélkül. Elmentem az asszonyokkal kérni. Sokan voltunk. Félnapokat is lestünk. Aki szép fiatal asszony volt, meg nagylány, az hamarabb kapott. A falu arról volt nevezetes, hogy rekviráltak. Azt mondták, kell a